

ЛАРИСА КОЛБАБА
kolibaba79@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7063-5309
Інститут української мови НАН України
Київ, Україна

<https://doi.org/10.17651/ONOMAST.67.6>
Onomastica LXVII, 2023
PL ISSN 0078-4648

СВІТЛАНА РОМАНЮК
s.romaniuk@uw.edu.pl
ORCID: 0000-0003-0569-7663
Варшавський університет
Варшава, Республіка Польща

ВАЛЕНТИНА ФУРСА
v_fursa@ukr.net
ORCID: 0000-0001-7862-1542
Інститут української мови НАН України
Київ, Україна

ТЕНДЕНЦІЇ ВЖИВАННЯ ПАТРОНІМІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТА НАУКОВОМУ ДИСКУРСАХ ХХІ СТ. — ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ VS ТРАДИЦІЯ

Ключові слова: патронім, ім'я по батькові, антропонімна модель, публіцистичний дискурс, науковий дискурс

1. ВСТУПНІ ЗАУВАГИ

Основне призначення словесного опису особи — ідентифікувати її, тобто надати таку інформацію, що дасть змогу з'ясувати, про кого саме йдеться, а отже, полегшити порозуміння між співрозмовниками. Цій функції підпорядкована структурна різноманітність і добір складників найменування. За висновками мовознавців, компонентів у структурі назви має бути стільки, щоб співрозмовник легко і швидко міг зрозуміти, яку особу мають на увазі в конкретній комунікативній ситуації (Вербовецька, 2014). Водночас на вибір антропонімної моделі, її склад впливає багато інших чинників, зокрема й позамовних. Як слушно зауважує І. Фаріон, «історична й сучасна антропонімійна система, на відміну від апеллятивної, показово узалежнена від

позамовних чинників. Кожен антропонім — це фокус соціолінгвальних та історичних явищ тої чи тої доби» (Фаріон, 2020, с. 171), натомість, на думку дослідниці, серед усіх компонентів антропонімної моделі «показово промовистим складником» (там само), що зазнав змін у вживанні, є патронім. Сучасні зміни у складі антропонімної моделі полягають у її еволюціонуванні від трикомпонентної до двокомпонентної структури під впливом суспільно-історичних процесів, унаслідок чого від кінця 90-х рр. ХХ ст. спостерігаємо поступове усунення патронімного складника з традиційного тричленного офіційного найменування українців і замінювання трикомпонентної антропонімної моделі «*прізвище + ім'я + ім'я по батькові*» двокомпонентною — «*прізвище + ім'я*». У ХХІ ст. ця тенденція розгортається далі.

1.1. Стан досліджень. В українському мовознавстві патроніми ґрунтовно вивчено в історичному аспекті (Чучка, 1965; Худаш, 1977; Медвідь-Пахомова, 1999а, б, 2004; Фаріон, 2020 та ін.). На сьогодні відомі дослідження, у яких констатовано тенденцію до обмеженого вживання патронімних назв у сучасній мовній практиці (Медвідь-Пахомова, 1999 б, с. 7–8; Вербовацька, 2014 та ін.), проте в них не схарактеризовано цей процес цілісно (у різнотипних мовних практиках), не оцінено його з погляду практичної доцільності, не спрогнозовано подальший розвиток.

1.2. З огляду на це мета пропонованого дослідження — комплексно проаналізувати зміни, що відбулися у способах офіційного найменування осіб в українській літературній мові ХХІ ст. Для того, щоб зреалізувати поставлену мету, розв'язано такі завдання: 1) зафіксовано та схарактеризовано зміни, що відбулися у способах найменування осіб у публіцистичному та науковому дискурсах; 2) обґрунтовано причини цих змін; 3) оцінено їх із погляду практичної доцільності; 4) спрогнозовано подальший розвиток тенденції до використання патронімів у мовній практиці.

1.3. Матеріалом дослідження послуговували дво- та трикомпонентні моделі офіційних найменувань осіб в українській літературній мові ХХІ ст. Їх було дібрано за період 2015–2022 рр. з усного мовлення та писемних текстів двох функційно-стильових сфер української мовної практики — публіцистичного та наукового дискурсів, для яких використання офіційних найменувань осіб є обов'язковим. Вибір цих функційних сфер мовокористування дав змогу дослідити стан уживання патронімів в українській літературній мові першої чверті ХХІ ст. і з'ясувати причини, що зумовили зрушення в багатовіковій традиції офіційного найменування українців. Об'єкт дослідження — дво- та трикомпонентні моделі офіційного найменування осіб. Предмет дослідження — зміни, що сталися в офіційних способах називання українців на початку ХХІ ст.

1.4. Методи. Дослідження виконано за допомогою загальнонаукових (індукція, дедукція, спостереження, якісний аналіз фактичного матеріалу, синтез, порівняння, систематизація) та власне-лінгвістичних методів, основними серед яких є описовий (за допомогою цього методу комплексно схарактеризовано типові вияви тенденцій в уживанні патронімів в українській літературній мові XXI ст.), зіставний (використання цього методу дало змогу порівняти склад та закономірності вживання антропонімних моделей у різних функційно-стильових сферах сучасної української мовної практики) та прагматичний (для ідентифікування засобів реалізації комунікативної взаємодії між адресантом та адресатом) методи.

Пропоновану студію вважаємо актуальною і новаторською, оскільки вона має комплексний характер, а її висновки ґрунтовані на аналізові найновішого мовного матеріалу.

2. АНТРОПОНІМНІ МОДЕЛІ НАЙМЕНУВАННЯ ОСІБ У РІЗНИХ ФУНКЦІЙНО-СТИЛЬОВИХ СФЕРАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ XXI СТ.

2.1. Публіцистичний дискурс

Серед двох досліджуваних функційно-стильових сфер сучасної української мовної практики найпомітніше тенденція до витіснення трикомпонентної моделі офіційного найменування осіб двокомпонентною оприявлена в публіцистичному дискурсі. Цю тенденцію засвідчують антропонімні моделі, якими послуговуються журналісти й ведучі українського радіо та телебачення під час офіційного називання осіб. До аналізу залучено найсвіжіший фактичний матеріал, дібраний із етерів та програм Українського суспільного радіо, телемаратону «Єдині новини» (телеканал «1 + 1»), українських токшоу «Право на владу» (телеканал «1 + 1»), «Свобода слова» (телеканал ICTV), «Чорне дзеркало» (телеканал «7 канал»), «Велика політика» (телеканал «5 канал»), «Пульс» (телеканал «24 канал»), «Український формат» (телеканал «NewsOne»), «Народ проти» (телеканал «Україна 24»), «На часі» (телеканал ВІТА), «Твій вечір» (телеканал «1 + 1») і под. за період 2015–2023 роки.

Зафіксовані антропонімні формули засвідчують, що медійники, представляючи своїх співрозмовників або звертаючись до них, переважно використовують двокомпонентну модель *«ім'я + прізвище»*, напр.:

[А. Куликов:] Ми повернулися до студії «Свободи слова», і при центральному мікрофоні *Ігор Сmeshко* [...] Пане Сmeshко, сьогодні стала відома заява *Дмитра Яроша* (Свобода слова, 2015);

[А. Мірошніченко:] Наш перший гість сьогодні — це *Олександр Турчинов* (Велика політика, 2020);

[Н. Влащенко:] *Юрію Луценко*, починаєте Ви (Народ проти, 2021);

[А. Новак:] Я радий представити своїх гостей: *Андрій Гнатуш*, [...] *Олександр Кондратенко*, [...] *Анна Бикова*, [...] *Валентин Стефанович* (На часі, 2022);

З нами на зв'язку *Павло Кириленко*, голова Донецької ОВА (Єдині новини, 2022);

[...] говорить *Денис Монастирський* (Українське суспільне радіо, 2022).

Традиційно засобом виявлення поваги й шанобливого ставлення до співрозмовника слугувало звертання до нього на ім'я по батькові, проте в сучасному мас-медійному просторі до представників різних рівнів і рангів (голів обласних та районних військових адміністрацій, мерів міст, очільників офіційних і неофіційних установ, міністрів, їхніх заступників, радників, народних депутатів, військових командирів, представників шоубізнесу, інших відомих осіб та високопосадовців) переважно фіксуємо офіційні звертання, що складаються зі слів *пан* або *пані*, поєднані з особовим ім'ям, прізвищем, ім'ям та прізвищем чи з іншим іменником — загальною назвою, що означає посаду, звання (наукове, військове), соціальне становище, тоді як патронімів журналісти та ведучі програм майже не вживають. Причому якщо кілька років тому ми спостерігали спорадичне чергування антропонімних моделей без патроніма і з патронімом, пор.:

[О. Моторний:] *Максим Бурбак*, як Ви вважаєте? (Право на владу, 2015);

[О. Моторний:] *Юлія Володимирівна*, що буде з Україною і українцями? (Право на владу, 2015);

[С. Іванов:] Вітайте Генерального прокурора *Юрія Луценка* (Право на владу, 2017);

[С. Іванов:] *Юрію Віталійовичу*, [...] Ваше особисте враження від цього? (Право на владу, 2017);

то нині переважають моделі, у складі яких немає імені по батькові, пор.:

[А. Мірошніченко:] *Пане Олександрє*, запрошуємо Вас до нашої студії (Велика політика, 2020);

[Н. Влащенко:] *Пане Сергію*, до Вас коротке питання... (Народ проти, 2021);

Доброго вечора, пані Лесю!; *Пане Федоре*, слава Україні! (Єдині новини, 2022);

[Голос за кадром:] Ви когось конкретного маєте на увазі, *пане Олеже*? [...] *Пане Ляшко*, а яку кнопку натиснете Ви? (Право на владу, 2015);

Пане Чаус, вітаємо Вас!; Спасибі, *пане Федоров*, за розмову (Єдині новини, 2022);

[В. Карп'як:] *Пані Кіра Рудик* ще має запитання (Свобода слова, 2021);

[В. Карп'як:] Зараз я надам *пану Андрію Римаруку* слово (Свобода слова, 2021);

[В. Карп'як:] Перепрошую, *пане генерале...* (Свобода слова, 2021);

Пане міністре, спасибі!; *Пане посол*, вітаємо Вас!; *Пане Президенте*, які Ваші враження від зустрічі? (Єдині новини, 2022).

Комунікативні ситуації, за яких журналісти звертаються до своїх співрозмовників на ім'я по батькові або представляють їх, уживаючи патронімів, в українському мас-медійному просторі 20-х рр. ХХІ ст. трапляються рідко, напр.:

[В. Голованов:] *Євгенію Альфредовичу*, що Ви думаєте з приводу...? (Український формат, 2018);

[Г. Степанець:] *Андрій Іванович...* (Пульс, 2020).

Такі звертання здебільшого спостерігаємо тоді, коли гість — старша за віком особа, тому ведучий, представляючи своїх співрозмовників, свідомо й підкреслено молодших називає на ім'я та прізвище, а старших — на ім'я та ім'я по батькові, пор.:

[В. Голованов:] *Ігор Мосійчук* — представник законодавчої гілки влади, а *Євгеній Альфредович*, як міністр транспорту в минулому, представляв виконавчу владу... (Український формат, 2018).

Подеколи працівники масмедійної сфери послуговуються іменами по батькові як стилістичним засобом для врізноманітнення набору словесних конструкцій, що називають особу, чергуючи їх з антропонімами моделями без патронімів, пор.:

[О. Семко:] І сьогодні до розмови ми запросили директора департаменту охорони здоров'я Вінницької міської ради *пана Олександра Володимировича Шиша* (На часі, 2021);

[О. Семко:] Ви, напевно, зрозуміли: якщо *Олександр Шиш* у студії, то будемо говорити про вакцини, про ковід (На часі, 2021).

Це особливо помітно в межах тієї самої передачі або етеру й засвідчує, що для деяких журналістів антропонімі моделі обох типів — з патронімом і без нього — є рівнозначними.

Спостережена тенденція дає підстави констатувати, що в сучасному публіцистичному дискурсі патроніми втратили статус елітарних і престижних

назв¹. Проте, зауважує К. Городенська, використання форми звертання, що поєднує етикетні іменники *пане*, *пані* та особове ім'я, стосовно до осіб, які обіймають високі державні посади, багато для кого є неприйнятним і фамільярним, пор.: *пане Петре!* (до колишнього Президента України Петра Порошенка); *пане Володимире!* (до колишнього міністра закордонних справ України Володимира Огризка) та ін. (Городенська, 2021, с. 14).

П. Чучка та С. Медвідь-Пахомова кваліфікують спосіб найменування особи за допомогою компонентів *пан* чи *пані* як запозичену «польську формулу звертання» (Чучка, 1965, с. 149; Медвідь-Пахомова, 1999б, с. 7). Лексеми *пан/пані* виявилися зручними для використання, оскільки позбавляють мовців практичної незручності тримати в пам'яті імена батьків своїх колег, знайомих, сусідів тощо, хоч звертання, у яких використано етикетні загальні іменники *пане* до чоловіка і *пані* до жінки, до українського публіцистичного дискурсу входили поступово. Дехто «їх відкидав тільки тому, що вони надавали таким звертанням соціального звучання, вивищували когось до панського статусу (а панів в Україні вже немає!), проте сьогодні загал мовців звертання *пане*, *пані* так уже не сприймає» (Городенська, 2021, с. 13).

Моделі звертань, до складу яких входять етикетні іменники *пане* і *пані* так узвичаїлися в мовній практиці, що їх почали поєднувати навіть зі скороченими пестливими формами повних імен, пор.:

[А. Мірошніченко:] Я рада представити Ольгу Айвазовську. Це координаторка виборчих програм громадської мережі «Опора». Добрий вечір, *пані Олю...* (Велика політика, 2020); *Пані Олю*, розкажіть докладніше... (Єдині новини, 2022).

Такі моделі офіційних звертань не порушують норм ділового спілкування, а роблять його психологічно комфортним для співрозмовників і створюють довірливу атмосферу.

Ми підтримуємо думку тих дослідників, які вважають перехід від трикомпонентної офіційної моделі найменування до двоконпонентної (без імені по батькові) є «проявом орієнтації на західноєвропейські офіційні антропонімі

¹ М. Худаш, покликаючись на писемні пам'ятки, звертав увагу, що іменування особи за допомогою тричленної моделі «власне ім'я + назва по батькові на *-ич*, *-ович*, *-евич* + прізвище (прізвищева назва)» – давня східнослов'янська традиція, поширена передусім у середовищі суспільних верхів (Худаш, 1977, с. 131). В Україні тричленне іменування було «своєрідною прерогативою соціальної верхівки, а у XVI–XVII ст. – заможного міщанства» (Худаш, 1977, с. 132). У XVIII ст., наголошує мовознавець, навіть у церковних парафіяльних метриках тричленні іменування для нижчих соціальних верств населення взагалі траплялися досить рідко (Худаш, 1977, с. 133). Проте «у давньоруський період, – зауважує І. Фаріон, – 3-компонентна формула з патронімічним (чи пропатронімічним) складником та відтопонімічним означенням чи іншим складником була також ідентифікатором усіх верств населення: від княжих родин до престолоду» (Фаріон, 2020, с. 172).

формули» (Вербовецька, 2014). Переконливим аргументом на користь такої позиції є той факт, що від початку російсько-української війни (лютий 2022 р.) ця тенденція ще більше увиразнилася. У сучасному публіцистичному комунікативному просторі дуже рідко можна почути звертання на ім'я та ім'я по батькові, що зумовлено, очевидно, бажанням мовців дистанціюватися від усього спільного з російським та інтегруватися з європейською культурною спільнотою.

Значно рідше працівники засобів масової комунікації звертаються до свого співрозмовника лише на ім'я — переважно тоді, коли цим співрозмовником є колега або молодша за віком особа. Напр.:

Добрий вечір, *Олено!* Які маєш новини?; *Маріє,* сподіваюся, що все буде добре; *Андрію,* вітаю!; *Даріє,* доброї ночі вам!; *Олегу,* щойно ми про це говорили; *Олеже,* вітаємо!; *Андрію,* як ситуація? (Єдині новини, 2022).

На думку мовознавців, це спричинено тим, що особова назва, яка складається з одного компонента, здатна виконувати функцію ідентифікації в дуже вузькому колективі з незначною кількістю його членів (сім'я, клас, друзі, сусіди, робочий колектив і под.) (Вербовецька, 2014).

За спостереженнями К. Городенської, автори програм та журналісти Суспільного радіо звертаються до неофіційних осіб молодого віку переважно на ім'я, ужите у формі кличного відмінка без етикетних слів *пане* чи *пані*, напр.: *Романе!*, *Денісе!*, *Вікторе!*, *Андрію!*, *Віталію!*, *Оксано!*, *Ольго!*, *Тамаро!*, *Даріно!*, *Маріє!* та ін. (Городенська, 2021, с. 14). Однак у сучасному публіцистичному дискурсі спостерігаємо й порушення зазначеної закономірності. Однокомпонентною антропонімною моделлю медійники подеколи послуговуються і під час спілкування із запрошеними гостями, якими є посадові особи, поважні персони, експерти. Шанобливе ставлення до них засвідчує вжиток займенника II особи множини *Ви* та його відмінкових форм, пор.:

[До народного депутата:] *Вадиме,* може *Ви* розпочнете? (Велика політика, 2020);

[До Голови Верховної Ради України і голови фракції «Слуга народу»:] *Давиде,* і від *Вас* чуємо, і від *Вас,* *Руслане,* тільки заспокійливі фрази... (Право на владу, 2022);

[До директора музею:] *Тетяно,* вітаємо *Вас!* (Єдині новини, 2022).

За нашими спостереженнями, звертання до поважних осіб лише на ім'я без етикетних слів *пане* чи *пані* надає спілкуванню розкутості, невимушеності, відкритості.

Типовою особливістю найменування осіб у сучасних засобах масової комунікації є не лише переважання двоконпонентних антропонімних моделей, а й послідовність розташування їхніх компонентів, що залежить «від

жанрових і стилевих чинників мовлення, має певні традиції, але не є остаточно усталеним» (Чучка, 1965, с. 149). Під час офіційного представлення свого співрозмовника журналісти спочатку називають його ім'я, а потім — прізвище, пор.:

[О. Моторний:] Сьогодні у студії «Право на владу» вітайте: *Юлія Тимошенко*, [...] *Максим Бурбак*, [...] *Віктор Бондар* (Право на владу, 2015);

[В. Голованов:] Я з радістю представлю гостей нашої студії: [...] *Андрій Панасюк*, [...] *Дмитро Купіра*, [...] *Олег Ярошевич*, [...] *Євген Червоненко* [...] (Український формат, 2018);

[В. Карп'як:] Говорити сьогодні на теми національної безпеки біля центрального мікрофона будуть [...] *Зоряна Скалецька*, [...] *Арсен Аваков*, [...] *Сергій Рахманін*. І першим до мікрофона я запрошую [...] *пана Вадима Пристайка* (Свобода слова, 2020);

[Г. Степанець:] Міський голова Дрогобича *Тарас Кучма* з нами на зв'язку (Пульс, 2020);

[В. Полуєв:] Із нами на прямому зв'язку лікар-інфекціоніст із Чернівецької лікарні *Ольга Кобевко* (Пульс, 2020);

[Є. Гордєєв:] У нас гості сьогодні такі: *Тимофій Мілованов*, [...] *Наталя Мосейчук*, [...] *Марія Бурмака*, [...] *Олег Чабан* (Твій вечір, 2021);

[Є. Салтан:] Гості нашої студії — [...] *Сергій Філічкін*, [...] *Роман Сенік*, [...] *Артем Рудомьоткін*, [...] *Євген Стельмах* (Чорне дзеркало, 2021);

[Н. Влащенко:] Я попрошу вітати в студії наших шановних гостей: *Ігор Смешко*, [...] *Юрій Луценко*, [...] *Василь Вовк*, [...] *Кіра Рудик*, [...] *Микола Вересень*, [...] *Сергій Власенко*... (Народ проти, 2021);

[В. Карп'як:] У нашій студії буде міністр закордонних справ *Дмитро Кулеба*. А зараз із нами на зв'язку міністр оборони *Олексій Резніков*. (Свобода слова, 2022).

Інверсія компонентів двослівних антропонімних моделей «ім'я + прізвище» властива офіційному стилю «як української мови, так і інших слов'янських мов. Словаки, чехи, болгари та інші слов'яни, практично не вживають антропонімних сполучень з препозицією прізвища» (Медвідь-Пахомова, 2000, с. 102). Ця формула в південних та західних слов'ян, зазначає О. Вербовецька, нагадує східнослов'янську «*особове ім'я + ім'я по батькові*», якій не притаманна інверсія складників (Вербовецька, 2014).

2.2. Науковий дискурс

Тексти наукового дискурсу так само засвідчують широкий ужиток двокомпонентних антропонімних моделей, проте в них зафіксовано й трикомпонентні структури. Антропонімні моделі було дібрано із широкого кола різножанрових наукових текстів: фахових видань України, авторефератів, дисертацій, монографій, статей, програм наукових конференцій та усних виступів на

наукових зібраннях, зокрема й на засіданнях спеціалізованих учених рад із захисту кандидатських та докторських дисертацій за 2015–2022 роки.

Тенденцію до витіснення трикомпонентної моделі офіційного найменування осіб двокомпонентною виразно засвідчують антропонімні моделі для ідентифікації авторів наукових статей, надрукованих у фахових виданнях. До аналізу було залучено наукові фахові видання, опубліковані на сайті Міністерства освіти і науки України. Усі видання за способом найменування авторів різних статей розподілено на три групи: 1) ті, що послуговуються двокомпонентною антропонімною моделлю; 2) ті, які віддають перевагу трикомпонентній антропонімній моделі; 3) ті, що використовують обидві моделі ідентифікації авторів у різні часові проміжки.

Серед наукових фахових видань України двокомпонентну модель найменування авторів статей на зразок:

Андрій Чуй. Любовна лірика: типологія та дефініція (Волинь філологічна: текст і контекст. 2021. № 31);

Ірина Фаріон. Патронімна ідентифікація на *-ич/-ович (-евич)* як складник трикомпонентної антропонімної формули (Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2020. Вип. 72);

засвідчено здебільшого у фахових виданнях України, що виходять у західному та центральному регіонах, пор.: *Вісник економіки* (Вісник Тернопільського національного економічного університету); *Вісник Львівського національного аграрного університету* (агрономія); *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія педагогічна*; *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*; *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки»; *Волинь філологічна: Текст і контекст*; *Гуманітарні візії* (Національний університет «Львівська політехніка»); *Мовознавчий вісник* (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького); *Мова: класичне — модерне — постмодерне* (Національний університет «Києво-Могилянська академія»); *Народна творчість та етнологія* (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Київ); *Народознавчі зошити* (Інститут народознавства НАН України, Львів); *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія»*; *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*; *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*; *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія*; *Новітня доба* (Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів); *Проблеми слов'янознавства*

(Львівський національний університет імені Івана Франка); *Україна — Польща: Історична спадщина і суспільна свідомість* (Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів); *Українська полоністика* (Житомирський державний університет імені Івана Франка); *Фізика та освітні технології* (Волинський національний університет імені Лесі Українки) та ін.

Трикомпонентною антропонімною моделлю для найменування автора чи авторів статті на кшталт:

Бірта Г.О., Бургу Ю.Г., Назаренко В.О., Горячова О.О. Фізико-хімічні показники підшкірного шпигу свиней різного напрямку продуктивності (Біологія тварин, 2016, № 4);

Юрій С.І. Еволюція власності в умовах становлення ринкових структур (Вісник економічної науки України, 2008, № 2);

послугуються в наукових фахових виданнях України, що їх друкують переважно у східному та південному регіонах України, пор.: *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*; *Вісник аграрної науки Причорномор'я* (Миколаївський національний аграрний університет); *Вісник Одеського національного морського університету*; *Лінгвістика* (ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»); *Мова. Література. Фольклор* (Запорізький національний університет); *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*; *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право* та ін.

Серед наукових фахових видань України окрему групу за способом найменування автора або авторів статті формують ті, у яких у різні часові проміжки спочатку переважала трикомпонентна антропонімна модель, а нині домінує двокомпонентна модель без патронімного складника. Наприклад, у виданні «Мовні і концептуальні картини світу» авторів статей до 2021 року йменували трикомпонентною антропонімною моделлю, а із 2022 року — двокомпонентною, пор.:

Адилова З.Т. Термінологічна лексика у перших українських підручниках із шахової гри (Мовні і концептуальні картини світу, 2017, вип. 56, ч. 1);

Михайленко Олена, Сидоренко Олена. Міра перекладацьких трансформацій у відтворенні наукового тексту (Мовні і концептуальні картини світу, 2022, № 1).

Серед таких видань засвідчено: *Математичне та комп'ютерне моделювання. Серія: Фізико-математичні науки*; *Український історичний журнал*; *Архіви України*; *Український педагогічний журнал*; *Філологічні трактати*; *Часопис Національної музичної академії імені П.І. Чайковського* тощо.

На початку ХХІ ст. двокомпонентні антропонімні моделі без патронімного складника активно використовують для називання авторів українськомовних монографій, пор.:

Микола Жулинський. Слово на сторожі нації (Київ: Видавництво «Український письменник», 2015);

Ольга Станіслав. Особливості когезії та сепаратизації у сучасній французькій мові: лінгво-культурологічний аспект (Луцьк: Вежа-Друк, 2016);

Валерія Корольова. Комунікативно-прагматична організація сучасної української драми (Дніпро: Ліра, 2016);

Лариса Кислюк. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку (Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017);

Світлана Харченко. Синтаксичні норми української літературної мови ХХ – початку ХХІ ст. (Київ: Міленіум, 2017);

Анатолій Мойсієнко. Текст як мистецька даність. Проблеми поетичної мови (Харків: Видавництво Іванченка І.С., 2018).

Проте трикомпонентні найменування авторів наукових праць із патронімним складником також уживані:

Л.А. Халіновська. Українська авіаційна термінологія: Формування і функціонування (Київ: КММ, 2017);

Т.А. Коць. Українське слово в пресі кінця ХІХ – початку ХХІ ст.: динаміка літературної норми (Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018).

Традиційно в текстах авторефератів, дисертацій та наукових статей автори переважно послуговуються трикомпонентною антропонімною моделлю ідентифікації осіб, однак дедалі частіше натрапляємо й на двокомпонентну модель, що здебільшого зумовлено регіоном, де проживає автор, його мовними смаками та ідейними переконаннями, пор.:

[...] статус і стан української мови досліджували *Б.М. Ажнюк, Л.О. Белей, Л.Л. Белей, Б.К. Галас, Т.М. Бурда, К.Г. Городенська, П.Ю. Гриценко, О.М. Данилевська, В.М. Денисенко, А.П. Загнітко, О.В. Зарецький, С.Я. Єрмоленко, М.П. Кочерган, О.М. Куць, Л.Т. Масенко, Г.П. Мацюк, О.В. Мишанич, М.І. Мушинка, Л.П. Нагорна, В.В. Німчук, Я.К. Радевич-Винницький, О.Г. Руда, С.О. Соколова, Л.О. Ставицька, М.І. Степаненко, М.І. Сюсько, О.О. Тараненко, О.Б. Ткаченко, Н.С. Трач, І.Д. Фаріон, С.С. Черничко, П.П. Чучка, Ю.І. Шевчук, Н.П. Шумарова, Г.М. Яворська, М.І. Ярмоленко* та ін. (Шумицька Г.В., мовна ситуація на закарпатті в 1991–2020 роках: Регіональний вимір мовної політики: Автореф. дис. [...] д-ра філол. н.: 10.02.01. Київ, 2021, с. 2–3);

Ідеться про фавністичні зведення таких авторитетних дослідників, як *М. Полянський, С. Желеховський, В. Храневич, М. Шарлемань, С. Паночіні, І. Підоплічко, О. Мигулін,*

І. Шнаревич, К. Татаринів, І. Сокур, А. Волох, І. Делеган, А. Булахов, О. Пахомов, І. Наконечний, В. Куйбіда та ін. (Завгороднюк І., Вісник Львівського університету. Серія біологічна, 2021, вип. 84, с. 24);

Питання трансформування інтертекстом досліджено у працях *Д. Сизонова* (2018), *Г. Сютти* (Сюта 2013), *Л. Скрипник* (Скрипник 1973), *Т. Коць* (Коць 2018, 2020), *О. Рябіної* (Рябініна 2008), *Н. Кондратенко* (Кондратенко 2012), *О. Левченко* (Левченко 2013), *О. Дзери* (2017), *Н. Піддубної* (2019) та ін. (Лаврів М., Типові моделі трансформування інтертекстом в українському інтернет-дискурсі. Лінгвістичні студії, 2013, вип. 45, с. 78).

Програми наукових конференцій та їх матеріали також свідчать про тенденцію до витіснення трикомпонентної моделі офіційного найменування осіб двокомпонентною, пор.:

Інна ЗАВАЛЬНЮК, доктор філологічних наук, професор [...] *Синтаксичні засоби експресивізації мови українських газет сьогодні* або *Світлана ШАБАТ-САВКА*, доктор філологічних наук, професор [...] *Лінгвокреативність у синтаксисі: комунікативно-дискурсивний контекст* (із програми наукової конференції «Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження», 2022);

Валюх Зоя. Динамічні процеси в сучасному українському словотворенні чи *Христіанінова Раїса*. Функційна подібність сурядних сполучників *i (ii)* та *a* (за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції «Соціокультурні та комунікативні аспекти функціонування мовних одиниць», 2018).

Під час усних виступів на різноманітних наукових зібраннях, зокрема й на засіданнях учених рад та спеціалізованих учених рад із захисту кандидатських і докторських дисертацій, переважають моделі найменування осіб, до складу яких уходить патронім, напр.:

Шановний *Микола Івановичу*, Вам слово!;

Людмила Михайлівно, дозволяє поставити запитання...;

Запрошуємо до слова доктора філологічних наук, професора *Катерину Григорівну Городенську*;

Олено Василівно, поясніть, будь ласка, у чому новизна Вашого дослідження (зі стенограм засідань спеціалізованої ученої ради Д 26.173.01).

Двокомпонентні офіційні найменування осіб на взір:

Пані Оксано, зверніть увагу на рекомендації колег;

Пані Ірино, дайте відповіді на зауваги офіційного опонента;

Пане Олександрє, обґрунтуйте свою думку (зі стенограм засідань спеціалізованої ученої ради Д 26.173.01).

на таких наукових заходах уживані значно рідше. Проте на загал антропонімні моделі, зафіксовані в сучасному науковому дискурсі, так само як і в публіцистичному, засвідчують виразну тенденцію до витіснення трикомпонентної моделі офіційного найменування осіб «*прізвище + ім'я + ім'я по батькові*» двокомпонентною «*ім'я + прізвище*» або замінювання двокомпонентної моделі «*ім'я + ім'я по батькові*» моделлю «*пан/пані + особове ім'я*», а також непослідовність уживання в різних жанрах наукового дискурсу три- та двокомпонентних антропонімних моделей, що зумовлено мовними смаками, ідейними переконаннями мовців та європеїзацією науки. Трикомпонентною моделлю в науковому дискурсі здебільшого послуговуються тоді, коли мають на меті якнайточніше ідентифікувати особу, оскільки в науковому світі багато дослідників з однаковими прізвищами, а іноді й іменами.

3. ВИСНОВКИ

У сучасному українському комунікативному просторі спостерігаємо вживання кількох структурних типів антропонімних моделей. Попри те, що з погляду ономастики важливою є не кількість компонентів у найменуванні особи, а його онімне наповнення, структура антропонімної моделі також впливає на ідентифікування особи. Складників у структурі найменування має бути така кількість, щоб співрозмовник міг легко й швидко зрозуміти, про кого саме йдеться.

Хоч трикомпонентне найменування особи є давнім і питомим в українському антропоніміконі, проте в українськомовному літературному вжиткові XXI ст. сформувалася тенденція до поступового витіснення варіантів трикомпонентних антропонімних моделей «*прізвище + ім'я + ім'я по батькові*» або «*ім'я + ім'я по батькові + прізвище*» двокомпонентними антропонімними моделями «*прізвище + ім'я*», «*ім'я + прізвище*», «*пан/пані + ім'я*», «*пан/пані + прізвище*».

Це зумовлено передусім тими суспільно-політичними процесами, що розпочалися в Україні від 1991 р., зокрема європеїзацією українського суспільства, його міжнародною інтеграцією та впливом традицій західних країн-партнерів. Під час російсько-української війни ця тенденція ще більше увиразнилася, оскільки багато мовців сприймають уникання патронімів як засіб дистанціюватися від усього, спільного з російським — мови, культури тощо. До інших чинників уналежнюємо практичну незручність послуговуватися трикомпонентними структурами через їхню громіздкість та потребу постійно тримати в пам'яті імена батьків і матерів своїх знайомих, сусідів, співпрацівників тощо.

Під час аналізу двох найдинамічніших і найчутливіших до змін функційно-стильових сфер української мовної практики спостережено комунікативні

ситуації, за яких використання трикомпонентної антропонімної моделі, компонентами якої є прізвище, ім'я та ім'я по батькові, є незаперечним. Наприклад, ними доцільно послуговуватися тоді, коли є потреба якнайточніше ідентифікувати особу, зокрема виокремити одну з двох осіб з однаковими іменами або іменами та прізвищами. Використання патроніма у складі антропонімної моделі може бути вмотивоване також етичними міркуваннями, приміром, коли співрозмовники мають різний вік і називання старшої за віком особи або звертання до неї на ім'я та прізвище є неприйнятним з погляду норм ділового спілкування. Альтернативою в такому разі може слугувати двокомпонентна антропонімна модель «пан/пані + ім'я». Крім того, патроніми дають змогу простежити родовід конкретної особи.

Незважаючи на те, що у ХХІ ст. тенденція до поступового витіснення патронімів з активного літературного мововжитку є досить виразною, у різних функційно-стильових сферах української мовної практики вона має неоднаковий перебіг. Найпомітніше ця тенденція виявляється в публіцистичному дискурсі. Науковий дискурс є дещо «обережнішим» щодо змін та новацій. У ньому спостерігаємо паралельне функціонування двох типів офіційного найменування осіб — трикомпонентних (із патронімним складником) та двокомпонентних (без такого складника).

На нашу думку, надалі у зв'язку з перспективою вступу України до Євросоюзу аналізована тенденція ще більше впотужниться, унаслідок чого патроніми набудуть статусу внутрішньомовних антропонімів, які функціонуватимуть в обмеженому комунікативному просторі. Перспективу подальших наукових досліджень цієї проблеми вбачаємо у вивченні закономірностей творення та функціонування антропонімних моделей найменування осіб у післявоєнний період, зокрема й в інших функційно-стильових сферах української літературної мови.

ЛІТЕРАТУРА

- Вербовецька, О. (2014). До питання структурного аспекту аналізу офіційних та неофіційних іменувань (на матеріалі антропонімії Тернопільщини) [To the question of the structural aspect of the analysis of official and unofficial names (on the material of the anthroponymy of the Ternopil Region)]. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Мовознавство*, 1(23), 20–25. <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/7695>
- Городенська, К. (2021). Граматичні форми звертань у комунікативному просторі Українського суспільного радіо [Grammatical forms of address in the communicative space of Ukrainian public radio]. *Studia Ucrainica Varsoviensia*, 9, 9–18. <https://doi.org/10.31338/2299-7237suv.9.1>
- Медвідь-Пахомова, С.М. (1999а). *Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах* [Evolution of anthroponymic formulas in Slavic languages] Ужгород: Ужгород. держ. ун-т.

- Медвідь-Пахомова, С.М. (1999б). Про антропонімичну моду [About anthroponymic fashion]. *Записки з ономастики*, 2, 3–8.
- Медвідь-Пахомова, С.М. (2000). Антропонімна формула *особове ім'я + прізвище* в слов'янських мовах [Anthroponymic formula *personal name + surname* in Slavic languages]. В: І. Железняк (ред.), *Українська пропріальна лексика. Матеріали наук. семінару 13–14 вересня 2000 р.* (с. 99–102). Київ: Київ.
- Пахомова, С.М. (2004). Рефлекси язичницьких традицій у слов'янській антропосистемі [Reflexes of pagan traditions in the Slavic anthroposystem]. В: О.П. Карпенко (ред.), *Студії з ономастики та етимології* (с. 139–146). Київ: НАНУ.
- Фаріон, І. (2020). Патронімна ідентифікація на *-ич/-ович (-евич)* як складник трикомпонентної антропонімної формули [Patronymic identification *-ych/-ovych (-evych)* as a component of a three-component anthroponymic formula]. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, 72, 171–182. <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2020.72.10919>
- Худаš, М.Л. (1977). *З історії української антропонімії* [From the history of Ukrainian anthropology]. Київ: Наукова думка.
- Чучка, П.П. (1965). Антропонімичні словосполучення в українських говорах Закарпаття [Anthroponymic word combinations in the Ukrainian dialects of region on the other side of the Carpathians]. В: І.І. Слин'ко (ред.), *Міжвузівська наукова конференція з проблем синтаксису української мови: тези доповідей* (с. 149–151). Чернівці: [б.в.].

REFERENCES (TRANSLITERATION)

- Čučka, P.P. (1965). Antroponimični slovospolučennâ v ukraïns'kih govoraх Zakarpattâ [Anthroponymic word combinations in the Ukrainian dialects of region on the other side of the Carpathians]. В: І.І. Slin'ko (Ed.), *Mižvuzivs'ka naukova konferenciâ z problem sintaksisu ukraïns'koï movi: tezi dopovidej* (pp. 149–151). Černivci: [b. v.].
- Farion, I. (2020). Patronimna identifikaciâ na *-ič/-ovič (-evič)* âk skladnik trikomponentnoï antroponimnoï formulî [Patronymic identification *-ych/-ovych (-evych)* as a component of a three-component anthroponymic formula]. *Visnik L'vivs'kogo universitetu. Seriâ filologična*, 72, 171–182. <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2020.72.10919>
- Gorodens'ka, K. (2021). Gramatični formi zvertan' u komunikativnomu prostori Ukraïns'kogo suspil'nogo radio [Grammatical forms of address in the communicative space of Ukrainian public radio]. *Studia Ucrainica Varsoviensia*, 9, 9–18. <https://doi.org/10.31338/2299-7237suv.9.1>
- Hudaš, M.L. (1977). *Z istoriï ukraïns'koï antroponimii* [From the history of Ukrainian anthropology]. Kïiv: Naukova dumka.
- Medvid'-Pahomova, S.M. (1999a). Evoluciâ antroponimnih formul u slov'âns'kih movah [Evolution of anthroponymic formulas in Slavic languages]. Užgorod: Užgorod. derž. un-t.
- Medvid'-Pahomova, S.M. (1999b). Pro antroponimičnu modu [About anthroponymic fashion]. *Zapiski z onomastiki*, 2, 3–8.
- Medvid'-Pahomova, S.M. (2000). Antroponimna formula osobove im'â + prizviše v slov'âns'kih movah [Anthroponymic formula *personal name + surname* in Slavic languages]. In I. Želėznâk (Ed.), *Ukraïns'ka propriâl'na leksika. Materiali nauk. semïnaru 13–14 veresnâ 2000 r.* (pp. 99–102). Kïiv: Kij.
- Pahomova, S.M. (2004). Refleksî âzičnic'kih tradicij u slov'âns'kij antroposistemî [Reflexes of pagan traditions in the Slavic anthroposystem]. In O.P. Karpenko (Ed.), *Studii z onomastiki ta etimologii* (pp. 139–146). Kïiv: NANU.

Verbovec'ka, O. (2014). Do pitannâ strukturnogo aspektu analizu oficijnih ta neoficijnih imenuvan' (na materialî antroponimîi Ternopil'sini) [To the question of the structural aspect of the analysis of official and unofficial names (on the material of the anthroponymy of the Ternopil Region)]. *Naukovi zapiski Ternopil's'kogo nacional'nogo pedagogičnogo universitetu imeni Volodimira Gnatûka*. Ser. *Movoznavstvo*, 1(23), 20–25. <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/7695>

SUMMARY

TRENDS IN THE USE OF PATRONYMS IN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE OF THE 21ST CENTURY — EUROPEANIZATION VS. TRADITION

The article analyzes the changes that have occurred in the ways of the official naming of persons in Ukrainian literary language of the 21st century. The reasons for these changes have been established and substantiated, as well as evaluated from the point of view of practical expediency. In particular, the factors that led to the shift of the official naming of Ukrainians include the socio-political processes that began in Ukraine in 1991, the desire of speakers to distance themselves from anything in common with Russia, the practical inconvenience of using three-component structures due to their cumbersome nature etc. An attempt has been made to predict the further development of the trend of the use of patronyms in the modern language. It has been suggested that in the future, in connection with Ukraine's accession to the European Union, the analysed trend will become even more powerful, as a result of which patronyms will acquire the status of intralingual anthroponyms, functioning in a limited communicative space.

The material of the study were two- and three-component anthroponymous models of the formal names of persons selected during the period 2015–2022 from two functional styles of Ukrainian language — journalistic and scientific. With the help of general scientific methods (induction, deduction, observation, analysis, synthesis, comparison, systematization) and linguistic methods (descriptive, comparative, pragmatic), the typical manifestations of trends in the use of patronyms in the Ukrainian literary language of the 21st century are comprehensively characterized.

Keywords: patronym, patronymic name, anthroponymous model, journalistic discourse, scientific discourse